

*Леся БЛОВУС, доцент,
Тернопільський національний економічний університет*

«ДРУГА СТАТЬ» В ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

У статті зроблено спробу історико-філософської ретроспективи погляду на природу людини, зокрема категорію «жіночого» крізь призму світоглядних реакцій різних епох.

Ключові слова: «жіноче», жінка, чоловік, природа людини

В статье сделана попытка историко-философской ретроспективы проблемы природы человека, в частности и категории «женского» в контексте мировоззренческих реакций разных эпох.

Ключевые слова: «женское», женщина, мужчина, природа человека.

The attempt to view the human nature, especially the category of "women's" in the light of historical and philosophical retrospective through the prism of ideological reactions of different epochs is made in the article.

Key words: "women's", a woman, a man, the human nature.

Після розпаду Радянського Союзу та відмови від офіційної та єдиної ідеології, у сучасній Україні досі продовжуються пошуки основ для нового світобачення. Їх ведуть представники різноманітних прошарків населення, особливо ті, хто раніше був знедоленим або, принаймні, вважав себе таким. Активно розвиваються і гендерні дослідження. Стає очевидним – становище жінки у суспільстві змінилося, і це потребує нової оцінки та осмислення, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Раніше «слабка стать» бореться за рівність у всіх сферах, одна з яких – сфера інтелектуального життя, де почали осмислювати природу «жіночого», а відповідно, і «чоловічого» начал у суспільстві та культурі. Однак, при дослідженні даної проблеми виникає необхідність аналізу загального розуміння «людської природи». Спроба такого аналізу і є метою нашої статті.

Питання про сутність людини, її генезу, призначення, місце у Всесвіті – один з найголовніших і вічних питань філософії. Якщо уважно розглянути твори представників найрізноманітніших філософських напрямів, то всюди (явно чи у підтексті) можна знайти уявлення про людину – чи це антропологізм, онтологізм чи гносеологізм. Людина – унікальне і загадкове творіння вищих сил. Вона залишається досі непрозорою як для сучасної науки, так і для релігії. Коли науковці говорять про людську природу чи сутність людини, то мова іде не про остаточне розкриття цих понять, а про прагнення уточнити значення цих абстракцій у філософських роздумах щодо людини. Цим досить успішно займаються представники різних сфер науки (Власова Т., Гундорова Т., Жеребкін С., Чухим Н., Шаталова Н.).

Вивчення людини «ззовні» передбачає аналіз людських стосунків з природою (космосом), суспільством, Богом, самою собою. А з'ясування сутності людини «зсередини» пов'язано з осмисленням її тілесного, емоційного, морального, духовного буття. Так, вищою цінністю релігійно-філософського напрямку – Бог. Звідси і розуміння, що сутність людини або неможливо пізнати, або її потрібно співвіднести із сутністю божественного. Натуралізм, навпаки, виходить з культури природи, космосу. Тому тут людина розуміється як жива істота з винятковими природними потребами. Також багато дослідників розглядають сам світ через людину, яка для них і є головною цінністю всесвіту. Звичайно, що дані установки можуть доповнюватися, переплітатися, змішуватися, а в історії західної філософії ці концепції чергуються або поєднуються у межах однієї епохи. Космоцентризм античності змінюється теоцентричністю Середньовіччя, а натуралізм Відродження – Просвітництвом, яке переходить у романтизм з його інтересом до суб'єктивності людини.

Таким чином, поруч з «природою людини» завжди супутніми були такі проблеми, що якраз і

сприяли б виявленню її сутності. Однією з таких була й проблема «жіночого», початок якої видно вже в епоху античності. У цей період основним питанням було: «Що ж таке людина?» А відповідь, на нашу думку, найбільш влучно репрезентує визначення Аристотеля: «Людина є розумною твариною». Мірило людського тут полягає у мисленні. А тілесно-чуттєвий бік розглядається як певний тваринний залишок, дещо приземлене, те, що людині потрібно долати протягом життя. Що ж стосується «жіночого», то символічна асоціація чоловічого з раціональним та жіночого з емоційним міцно утвердилася вже у грецькій філософії. Звідси випливає, що жінка є ніби напівлюдиною, проміжною ланкою між людиною і твариною (наприклад, у Аристотеля). Унаслідок фізіологічних особливостей її головним призначенням є виношування, народження, турбота про дітей та їх виховання. Тобто це ознаки того, що складає функцію самки у тваринному світі. А факт життя, переживання, емоції – це спільне у людини з усіма іншими індивідами. Винятково людська якість – здатність розумно мислити, однак її, на жаль, немає у рабів і у жінок. (Варто зазначити, що винятком у поглядах на жінок була філософія Платона, що, напевне, і викликало таку її різку критику з боку його сучасників). Таким чином, в епоху античності жінка не могла вповні втілювати собою природу людини.

Принципово новий поворот в осмисленні людини відбувся в епоху християнства. У центрі середньовічного світобачення – Бог. Тільки через божественне можна зрозуміти людину, адже вона створена за зразком та подобою Бога. Але вона не може виконувати вище призначення, бо тут їй заважає тіло. У результаті продовжується традиція протиставлення матерії і форми, душі і тіла, раціональності й емоційності, маскулінного і ремінного (Августин, Фома Аквінський, Філон Олександрійський). Не даремно на християнських соборах сперечалися про те, чи має жінка душу. І тільки більшістю в один голос була отримана позитивна відповідь на питання, чи можна вважати жінку людиною.

Однак християнське світобачення репрезентує й інший погляд на проблему «жіночого». Ісуса Христа оточують жінки. Він – Боголюдина. Відповідно, людське для нього не є чужим, хоча і другорядним. У цілому ж проблема вирішується зведенням чоловічого і жіночого до єдиного знаменника: перед Богом всі рівні, а «душа» не має статевої ознаки. Уважається, що саме в епоху Нового часу статева відмінність, а значить, і питання «жіночого», починають осмислюватися у контексті проблеми людини, що стає провідною. Певним чином завдяки християнській ідеології, котра урівнює перед Богом як елліна, так і варвара, як чоловіка, так і жінку, але, головним чином, внаслідок загально гуманних настроїв цієї епохи значення жінок починає переосмислюватися. У цей період остаточно формуються якості маскуліності та фемінності, «ідеали» чоловіка і жінки.

В епоху Просвітництва жінки отримали надію на інтеграцію у суспільство. Раніше вони були тільки підлеглими істотами, їх пригнічували, і ця залежність в різні часи благословлялася традицією, релігією, законом. Упередження щодо жінок, що існувало з часів воєнно-племінних суспільств, залишило свій слід і у правових звичаях, тобто стосовно громадянських, майнових та спадкових прав. Врешті-решт вони закріпились у законах, за якими жінки не мали майже ніяких власних прав, і знаходилися під опікою спочатку батька, а потім чоловіка. Вони повинні були слухатися чоловіків, які їх захищали, інакше могли бути покарані, навіть фізично. Навіть щодо дітей (хоча виховання – безпосередній обов'язок жінки) остаточно рішення завжди приймав чоловік. І сімейним статком, у тому числі заробленим жінкою, керував чоловік. А також в силу права первородства жінка не могла успадковувати майно при живих братах. У громадянській сфері вона також позбавлялась основних прав: усунення від суспільної діяльності, не могла бути членом політичної партії, об'єднання, і взагалі, не мала права висловлюватися стосовно політики. Юридичне безправ'я жінок підкріплювалося і релігією. Ми вже зазначали, що християнство вважало жінку більш емоційною, схильною до всього тілесного, плотського, пристрастей і насолод. І ось у XVIII столітті ситуація змінилася. Підлеглий статус жінки, її залежність, виправдання такого стану речей за допомогою різних теорій про вічну гріховність та нераціональність стали предметом різкої критики. Можливо, вплив на уявлення про сім'ю, жінку, її роль спричинила поява альтернативи ортодоксальному лютеранству – пієтизму. Жінка могла самовиразитися у релігійних обрядах, проявляти емоції, переживання. Так сформувалось уявлення про відмінність чоловічого і жіночого сприйняття, а значить, жіночої індивідуальності не тільки у сім'ї. Письменники зображали жінок більш витонченими у складі розуму та такими, що мають незалежну волю (ранній Гете, Шиллер), мораль, поміркованість і т. д. А філософи говорили про те, якості жіночої природи мають власні переваги, при реалізації яких жінка виконує певні ролі в культурі і суспільстві. До кінця цього століття справді з'являються незалежні та освічені жінки. Це хазяйки салонів, доктора філософії, дослідники, письменники. Але! Така тенденція не стала поширеною.

У подальшій історії західноєвропейської філософії, осмислюючи людину як істоту, що має

стать, ми теж знаходимо протилежні характеристики чоловіка та жінки. Жінка завжди протиставляється чоловіку як раціональній істоті. А враховуючи пріоритет раціональності в епоху Нового часу, можна зробити невтішні висновки про те, що жінки залишаються за своєю природою все-таки нижчими істотами. І у Декарта, і у Канта в контексті дослідження природи людини якості жіночої натури, якими б вони не були достойними, до «власне людських» не відносяться. Навіть французький просвітник Жан-Жак Руссо, для якого природа була справжньою цінністю, вважав, що співвіднесена їй жінка все ж є нижчою моральною істотою порівняно з чоловіком. Тому що тільки чоловік, котрий не має такого тісного зв'язку з природою, за допомогою свого розуму реалізує певний інтелектуальний шлях посилення у собі істинної людської природи, а це робить його по-справжньому моральною істотою. У результаті жінку вже не могли не визнати повноцінною людиною, але їй акцентували на тому, що їй не притаманні ті якості, котрі відрізняють людину від інших істот.

На зміну просвіченій аристократії XVIII століття приходять респектабельні буржуа наступної епохи. І знову впливає питання про те, наскільки жінка може бути емансипованою, втрачена віра у корисність жіночої освіти. Виникає новий погляд на природу «жіночого» у філософській концепції романтизму. Кожна людина для романтиків неповторна, однакових людей немає ні за національною, ні за статевою, ні за жодною іншою ознакою. Внутрішній духовний світ людини невичерпний, безкінечний, а шлях до нього пролягає через любов і супутні сильні переживання. Звідси і головні риси романтичної свідомості: духовна напруга, інтуїтивне прозріння, творчий злет. Акцент робиться на сильних переживаннях і пристрастях, які настільки тотальні, що захоплюють цілком, бо відповідають універсальності людської особистості. Головні герої романтичних творів – мужчини, саме вони задовольняють вимоги романтичної природи людини. Жінка ж приречена знаходитися у тісній сфері, ніби «напіврозкрити квітка, яка одразу гине, варто у теплиці розбити вікно». Вона має знаходитися у природному для неї становищі, стаючи своєрідним природним чинником. Як мати, сестра чи кохана – тільки фон, на якому чоловік стає героєм, вона тільки певна опосередкована сила. Любов до жінки дає можливість пізнати світ. Сама ж жінка зовсім не потребує удосконалення, становлення. А значить, вона і не може бути справжньою людиною, вона – щось вже існуюче, природне. Більше того, жінка в якості представника реального повсякденного життя може збити чоловіка з істинного шляху самопізнання та самовдосконалення. Тільки у своєму природному первісному становищі вона оцінюється позитивно. У результаті питання про права жінок залишаються нерозглянутими.

Підсумовуючи нашу спробу такої історико-філософської ретроспективи, варто наголосити на тому, що розглянуті вище теорії мають спільне тільки одне – вони утверджують факт біологічних відмінностей між жінками і чоловіками як природну заданість, і всі наступні психологічні, соціологічні і навіть філософські теорії просто описують й апологізують (виправдовують) ці відмінності. Однак фемінізм XX століття та сучасні гендерні дослідження представили нову філософсько-світоглядну реакцію на філософію життя у поглядах на жінку. Нам сьогодні потрібна філософія цілісної людини, де чоловіче і жіноче є взаємодовнюючими модусами людського буття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власова Тетяна Іванівна. Формування гендерних стереотипів у західноєвропейській філософії (історико-філософський аналіз) [Текст] : автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Власова Тетяна Іванівна; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2007. – 38 с.
2. Женщины, познание и реальность: Исследования по феминистской философии [Текст] / Пер. с англ. О. В. Дворкиной. – М.: РОССПЭН, 2005. – 440 с.
3. Дэвид Гилмор. Становление мужественности: культурные концепты маскулинности [Текст] / Д. Гилмор; пер. с англ. А.А Казанкова. – М.: РОССПЭН, 2005. – 264 с.
4. Костикова А.А. Гендерная философия и феминизм: история и теория /А.А. Костикова //http://www.gender-cent.ryazan.ru/kostikova_a.htm